

УДК 005.33

Л. В. Ваганова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5812-4597>
Н. В. Матійчук,
студентка, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4874-1401>
М. І. Микулець,
студент, Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-5590-7803>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.8.223

ІНСТИТУЦІЙНІ РЕФОРМИ ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

L. Vahanova,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Management and Administration,
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
N. Matiychuk,
Student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
M. Mykulets,
Student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

INSTITUTIONAL REFORMS AS A FACTOR IN THE GROWTH OF DIRECT FOREIGN INVESTMENT

У статті досліджено вплив інституційних реформ на зростання прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Розкрито роль стабільності законодавчої бази, спрощення регуляторних процедур, боротьби з корупцією та забезпечення прав власності як ключових аспектів, що стимулюють інвесторів. Проаналізовано досвід країн, які успішно реалізували інституційні реформи, забезпечивши приплив ПІІ, та зроблено висновки щодо їхньої адаптації до українських реалій. Успішне впровадження інституційних змін здатне створити передбачувані умови для інвесторів, знизити ризики ведення бізнесу та посилити конкурентоспроможність економіки. Запропоновано конкретні заходи для вдосконалення інституційного середовища в Україні, що включають зміцнення судової системи, покращення прозорості державного управління та формування сприятливого бізнес-клімату. Результати дослідження підтверджують, що ефективні та результативні реформи сприяють довгостроковому зростанню інвестицій та сталому економічному розвитку.

The article examines the impact of institutional reforms on the growth of foreign direct investment (FDI). It reveals the role of a stable legal framework, simplification of regulatory procedures, the fight against corruption, and the protection of property rights as key aspects that stimulate investors. It analyzes the experience of countries that have successfully implemented institutional reforms, ensuring the inflow of FDI, and draws conclusions about their adaptation to Ukrainian realities. It proposes specific measures to improve the institutional environment in Ukraine, including strengthening the judicial system, improving the transparency of public administration, and creating a favorable business climate. The results of the study confirm that effective reforms contribute to long-term investment growth and sustainable economic development.

In order to attract resources, many countries resort to introducing tax incentives. The most common tax incentive tool is the investment tax credit, which is a deferral or discount on income tax for investments in new technologies and innovations. The size of the investment tax credit is set as a percentage of the investment value and in developed countries ranges from 10-15% (Canada) to 100% (in the USA and Ireland). Tax incentives, which have been introduced in Ukraine to attract investment since the 1990s, have not lived up to the expectations placed on them. Massive abuse of incentives, tax evasion and the creation of fictitious enterprises in order to obtain tax preferences have led to negative consequences. The current situation has not changed radically, the Tax Code of Ukraine provides for tax incentives for the development of priority industries, but the lack of effective control has turned them into a tool for illicit enrichment.

It is also obvious that trust in the courts in Ukraine among foreign investors remains consistently low, and their views coincide with the opinions of ordinary Ukrainians. Of course, high rates of distrust in the judiciary are a challenge to the functioning of the rule of law, which in turn is a key condition for attracting large investors and transnational companies that are used to working exclusively in the legal field.

*Ключові слова: інвестиції, післявоєнна відбудова, економіка, уряд, світова економіка.
Key words: investments, post-war reconstruction, economy, government, world economy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Прямі іноземні інвестиції є джерелом фінансових ресурсів для розвитку національної економіки, сприяють створенню нових робочих місць, трансферу технологій та підвищенню конкурентоспроможності країни. Однак, в сучасних умовах України залучення ПІІ стикається з численними перешкодами, серед яких корупція, правова нестабільність, неефективне державне управління та нерозвиненість інституційного середовища. Відсутність системних інституційних реформ знижує довіру іноземних інвесторів та створює ризики для стабільного притоку ресурсів.

Актуальність дослідження обумовлена забезпеченням визначення конкретних шляхів удосконалення інституційного середовища для стимулювання ПІІ. Вивчення досвіду інших країн, які успішно реалізували інституційні реформи, адаптація їхніх підходів до українських реалій, що є кроком для забезпечення тривалого економічного зростання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові джерела свідчать про чималу різноманітність підходів та методів до державного регулювання іноземного інвестування. О. Кравчун, вивчаючи міжнародні стратегії підтримки іноземних інвестицій і супутні методи регулювання, дійшов до висновку, що в Україні присутні риси кожної з цих стратегій, але неможливо однозначно стверджувати про домінування будь-якої із них. Г. Березюк зазначив, що державна інвестиційна політика, використовуючи податкові та амортизаційні пільги, а також методи грошово-кредитного регулювання, забезпечує управління процесом іноземних інвес-

тицій на макроекономічному рівні. Т. Майорова, аналізуючи вплив податкової політики, підкреслила, що ставки податків не є головним важелем, тоді як важливим є формування сприятливого податкового середовища. Дибя М. та Ходакевич С. вважають, що варто застосувати "механізм податкового та митного стимулювання учасників зовнішньо-економічної діяльності, які працюють у сегменті торгівлі та супроводжуються високо— та середньо— високотехнологічну промислову продукцію, надають наукомісткі та технологічно-орієнтовані послуги, а також імпортують обладнання, що не має вітчизняних аналогів за критеріями технологічності та ефективності".

Досить змістовну позицію що до управління іноземними інвестиціями виклав сучасний науковець Кривенко Ю.В, який чітко наголошує на тому, що держава повинна створити такі умови, щоб інвестори, будь-то великі корпорації чи маленькі підприємці, мали однакові можливості для вкладення коштів та отримання прибутку. Для цього необхідно забезпечити прозорість, справедливі правила гри та захист прав власності. Держава має також стимулювати інвестиції в перспективні галузі економіки та сприяти розвитку фінансового ринку. Як бачимо, науковець значну відповідальність покладає саме на державу, адже політика держави має бути сконцентрована на прискоренні темпів економічного зростання на власній відтворювальній (інвестиційній) базі та на достатній ринковій основі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідити сутність та роль іноземних інвестицій в економіці країни, розробити рекомендації щодо вдосконалення механізмів управління, задля підвищення інвестиційної привабливості країни.

Таблиця 1. Прямі іноземні інвестиції в Україні за 2020—2024 рр., млн дол. США

Роки	Прямі іноземні інвестиції в Україну		Прямі іноземні інвестиції з України		Сальдо	
	Сума	Зміна (+;-)	Сума	Зміна (+;-)	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення
2020	-868	-6728	82	-566	-950	-118,2%
2021	6687	+7555	-198	-280	+6885	+824,7%
2022	1152	-5535	529	+727	+623	-91,0%
2023	4247	+3097	42	-487	+4205	+575,0%
2024	2960	-1287	-97	-139	+3057	-27,3%

Джерело: складено авторкою на основі [2].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інвестиції є одним із основних елементів розвитку сучасної економіки, вони забезпечують приплив капіталу, стимулюють створення нових робочих місць, підвищують технологічний рівень виробництва та сприяють інтеграції країни у світову економіку. Але які особливості приховуються під інвестиціями і чому їх значення важко переоцінити?

Для України інвестиції є життєво-важливим фактором. Війна призвела до значних збитків в економіці країни і певною мірою призупинила інвестиційну привабливість. Уряду важливо розуміти, що від закордонних партнерів варто не лише брати кошти, а і вміти залучати їх в довгостроковій перспективі. Наразі кошти від закордонних партнерів, в основному, надходять у вигляді "пакетів допомоги", які звісно ж, після війни потрібно буде компенсувати.

Як Україна віддаватиме гроші після перемоги, пояснив головний консультант Центру зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД), економіст Іван Ус: "Так, це кредити. Але, по-перше, відсотки за ними не такі й великі. По-друге, власне ці відсотки, які треба сплатити, їх платитимуть країни ЄС, вони на себе взяли цю опцію, нам доведеться повернути тільки тіло кредиту, як то кажуть. Повернути його треба буде не негайно після завершення війни, а в різні періоди. Тобто, Україна матиме змогу відбудувати свою економіку, запустити її на повну потужність, навіть, напевно, вступити вже до ЄС, і після цього повертати гроші [1]. Якими би яскравими та заспокоїливими слова експертів б не видавалися, варто розуміти, що борг буде, і не маленький.

У післявоєнній відбудові держава значну кількість коштів буде направляти на погашення кредитів, підтримку військових і сімей які втратили домівки та на відбудову інфраструктури. А от саме інвестиції можуть стати потужним каталізатором розвитку всіх галузей економіки. Тому, наразі Україні варто сконцентрувати зусилля для поліпшення інвестиційного клімату як для іноземних, так і для українських інвесторів. Також варто розуміти, що відбудова зруйнованих міст, доріг, мостів та енергетичних об'єктів потребує величезних фінансових ресурсів, які не завжди можуть забезпечити із державного бюджету. Іноземні інвестиції здатні компенсувати цей дефіцит, спрямовуючи витрати у стратегічні галузі, такі як транспорт, енергетика та житлове будів-

ництво. Все зазначене вище показує глобальність та важливість інвестицій.

Вважаємо, що саме прямі іноземні інвестиції відіграють ключову роль, адже вони супроводжують вкладення капіталу з метою придбання довгострокового економічного інтересу в країні — реципієнті капіталу. ПІІ — найбільш бажана форма капіталовкладень для економік, що розвиваються, крім того в країну надходять нові технології, нові практики корпоративного управління, тощо. Статистику що до залучення прямих іноземних інвестицій в Україні наведено нижче (Табл. 1).

З таблиці видно, що у 2020 році відбулося різке скорочення прямих іноземних інвестицій, їхній обсяг знизився до -868 млн дол., що є найнижчим показником за аналізовані періоди. У 2021 році ПІІ зросли до 6687 млн дол., що стало результатом відновлення економіки після пандемії. Проте, в 2022 році обсяги ПІІ знову впали до 1152 млн дол., що свідчить про спад ділової активності через повномасштабне вторгнення, а також через підвищену невизначеність і ризики. У 2023 році сума інвестицій становила близько 4247 млн дол., хоча це не від'ємний показник, але і не значний. У 2024 році обсяг ПІІ знизився до 2960 млн дол., таке скорочення свідчить про нестабільність інвестиційного клімату. Російська воєнна агресія продовжує очолювати перелік факторів негативного впливу на інвестиційний клімат, далі йде корупція та слабка судова система, тіньова економіка, атаки на українську енергосистему. На думку 81% опитаних компаній [3], на інвестиційну привабливість України негативно впливає обмеження валютних операцій.

Державне управління іноземними інвестиціями здійснюється через вплив державних органів, який спрямований на певне звуження можливостей вибору того чи іншого варіанту поведінки суб'єктів, а також на коригування їх поведінки шляхом застосування норм, що супроводжуються юридичною відповідальністю. Управління інвестиційними процесами здійснюється на двох рівнях:

1. макроекономічний рівень (територіальний рівень, який включає рівень регіону та національний рівень);
2. мікроекономічний рівень (рівень підприємства).

Інструменти, які держава використовує для формування та реалізації інвестиційної політики досить обмежені. Кожен із важелів виявляється ефективним лише у конкретній ситуації, та не завжди спрацює в тих чи інших умовах. У такому випадку доцільно звернутись до зарубіжного досвіду, адже у сучасних умовах інвестиційні рішення приймаються швидко, і помилки в економічній політиці можуть мати серйозні наслідки (Табл. 2).

Актуальність питання стимулювання іноземних інвестицій обумовлена тим, що швидкість залучення цих інвестицій та ефективність їх використання мають ключове значення для успішної модернізації національної економіки. У зв'язку з цим основне завдання полягає у визначенні оптимальних методів, інструментів і пріоритетів стимулювання іноземного капіталу для створення ефективної довгострокової моделі залучення інвестицій. Особливу увагу варто звернути на США, адже саме ця країна посідає перше місце та

Таблиця 2. Заходи стимулювання інвестиційної активності в розвинутих країнах

Країна	Інвестиційні стимули
США	Скорочений термін амортизації при здійсненні НДДКР; підтримка інновацій; 100% інвестиційний податковий кредит у енергетичній галузі; зниження податку на прибуток на інвестиції в НДДКР; податкові знижки на приріст інвестицій; чітка система захисту прав інвестора.
Польща	Субсидування інвестицій у розмірі до 50% від максимального обсягу державних інвестицій у регіони; субсидування новостворених робочих місць, підготовки й навчання найманих працівників.
Угорщина	Неподаткові пільги у формі безпроцентних кредитів, субсидій, гарантій для інвестиційних експортно-орієнтованих проєктів; спрощення процедур реєстрації компаній; підтримка регулюючих органів для здійснення інвестицій; захист довкілля.
Німеччина	Зниження податкового навантаження при здійсненні інвестицій; підтримка інновацій.
Канада	Стимулювання проведення НДДКР; податкові пільги для корпорацій: інвестиційний податковий кредит, прискорені норми амортизації, пільгові умови оподаткування активів.
Ірландія	Зниження податку на прибуток до 10%; збільшення від сплати ПДВ для підприємств, що створюють нові робочі місця; скасування податку на прибуток на виробництво експортно-орієнтованої продукції; податковий кредит на рівні 10%.
Великобританія	Створення вільних і підприємницьких зон; пільгові умови отримання віз і посвідки на проживання для іноземних інвесторів; диверсифікація регіональної структури залучення інвестицій; інвестиційний податковий кредит; прискорені норми амортизації.
Китай	Залучення іноземних інвестицій через доступ до сучасних технологій; створення підприємств на основі коштів іноземних інвесторів; пільговий податковий режим для виробничих підприємств, орієнтованих на експорт; захист навколишнього середовища.

Джерело: складено авторкою на основі [4].

має рекордні показники залучення іноземного капіталу (Рис. 1).

У США правове регулювання іноземних інвестицій здійснюється в межах загального регулювання зовнішньоекономічної діяльності відповідно до Комплексно-

го закону про торгівлю і конкуренцію (1988 рік) й антитрестового законодавства. Останнє має на увазі заборону монополії, створення дефіциту, товарного демпінгу тощо. Варто зазначити, що окремі штати активно працюють над залученням іноземних інвестицій, змагаючись між собою у створенні сприятливих умов для іноземних інвесторів. Серед поширених заходів: звільнення від місцевих податків на нерухомість та податків на прибуток, що спрямовується на капіталовкладення.

З метою залучення ресурсів багато країн вдаються до запровадження податкових пільг. Найрозповсюдженішим інструментом податкового стимулювання є інвестиційний податковий кредит, що представляє собою відстрочення або знижку з податку на прибуток на інвестиції у нові технології та інновації. Розмір інвестиційного податкового кредиту встановлюється у відсотках від вартості інвестицій і становить у розвинених країнах від 10—15% (Канада) до 100% (у США та Ірландії) [5].

Податкові пільги, які в Україні запроваджувались з метою залучення інвестицій, ще з 1990-х років, не виправдали покладених на них сподівань. Масове зловживання пільгами, ухилення від сплати податків та створення фіктивних підприємств, з метою отримання податкових преференцій призвели до негативних наслідків. Нинішня ситуація не змінилась кардинально, Податковий кодекс України передбачає податкові пільги для розвитку пріоритетних галузей, але відсутність ефективного контролю перетворила їх на інструмент незаконного збагачення.

Чому так відбувається? Відповідь криється у слабкості інституційної системи. Відсутність прозорого контролю, нечіткість критеріїв надання пільг та недоліки законодавства створюють сприятливий ґрунт для маніпуляцій. Податковий кодекс України пропонує пільги для розвитку пріоритетних галузей, але їхній реальний вплив на економіку залишається мінімальним через недостатній нагляд за ефективністю їх використання.

Що ж необхідно зробити, аби змінити ситуацію? По-перше, забезпечити прозорість процесу. Сюди варто віднести публікацію детальної інформації про отримувачів пільг та їхній внесок у економіку. По-друге, варто чітко окреслити критерії надання пільг. Лише ті проєкти, які доводять свою корисність для суспільства, мають право на фінансову підтримку. По-третє, слід створити незалежний орган, який здійснюватиме постійний аудит використання пільг та накладатиме санкції за порушення.

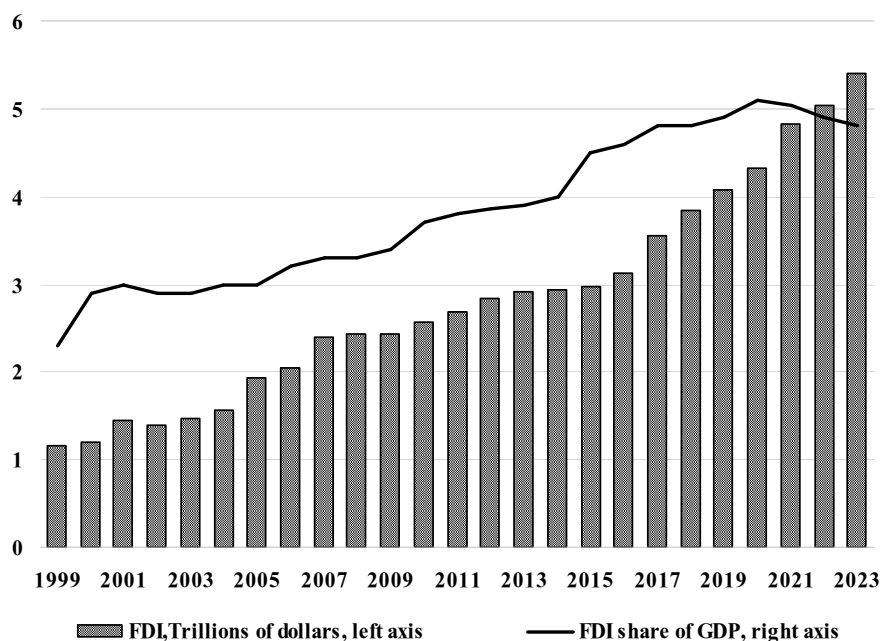


Рис. 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій (трлн дол)

Джерело: [7].

Але проблема полягає не лише у технічних аспектах. Глибші корені цього явища — це відсутність довіри до державних інститутів. Інвестори потребують гарантій стабільності та чесності. Тому податкові пільги мають супроводжуватися загальним покращенням інвестиційного клімату: спрощенням регуляторних процедур, боротьбою з корупцією та забезпеченням справедливого правосуддя. Податкові пільги можуть стати потужним інструментом розвитку, але тільки за умови, якщо їхня реалізація базується на прозорості, відповідальності та довірі. В іншому випадку, вони залишаться не більше, ніж механізмом збагачення окремих осіб, гальмуючи прогрес усієї країни.

Очевидним є і те, що довіра до судів в Україні серед іноземних інвесторів залишається стабільно низькою, і їхні погляди збігаються з думками пересічних українців. Безумовно, високі показники недовіри до судової гілки влади є викликом для функціонування правової держави, що зі свого боку є ключовою умовою залучення великих інвесторів і транснаціональних компаній, які звикли працювати виключно у правовому полі [6]. Для підвищення довіри іноземних інвесторів до судової системи необхідно провести судову реформу, забезпечивши реальну незалежність суддівського корпусу. Вона передбачає реформування системи відбору суддів, яке має відбуватися на прозорих засадах. Лише високоморальні та компетентні кандидати, які пройшли ретельну перевірку повинні мати змогу стати суддями. У результаті це підвищить довіру до рішень суддів, оскільки інвестори та суспільство загалом знатимуть, що судді неупереджені та незалежні у своїх рішеннях.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інституційні реформи відіграють ключову роль у залученні прямих іноземних інвестицій, оскільки саме вони формують базу для стабільного та прозорого інвестиційного середовища. Аналіз міжнародного досвіду та української практики свідчить, що ефективність реформ залежить від чіткої реалізації таких заходів, як забезпечення верховенства права, боротьба з корупцією, спрощення регуляторних процедур та захист прав власності. Правове регулювання іноземних інвестицій у США базується на комплексному підході, який охоплює як загальне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, так і антитрестове законодавство, що протидіє монополії. Така політика балансує між залученням інвестицій і захистом стратегічних інтересів країни. Додатково, штати активно стимулюють іноземні інвестиції, пропонуючи податкові пільги, що підвищує привабливість США як інвестиційного напрямку.

Успішне впровадження інституційних змін здатне створити передбачувані умови для інвесторів, знизити ризики ведення бізнесу та посилити конкурентоспроможність економіки. Для України важливим є не лише формальне прийняття законодавчих змін, але й ефективна імплементація їх у практику. Впровадження прозорих правил та рівних можливостей для інвесторів, стимулювання стратегічних галузей економіки та розвиток фінансового ринку є важливими умовами для ефективного залучення капіталу. Таким чином, створення спри-

ятливого інвестиційного клімату, забезпечення стабільності, прозорості та захисту прав інвесторів сприятиме підвищенню довіри до України та розвитку її економічного потенціалу.

Література:

1. Як Україна віддаватиме борги після перемоги: пояснення економіста URL: <https://tsn.ua/groshi/yak-ukrayina-viddavati-borgi-pislya-peremogi-poyasneniya-ekonomista-2239714.html>
2. Пряме іноземне інвестування. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2022/>
3. В Україні покращився інвестиційний клімат: індекс ЄБА зріс URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/11/05/721454/>
4. Малахова Ю.А., Хобта М.О., Гончар Т.М. Зарубіжний досвід стимулювання інвестиційної активності підприємств. Ефективна економіка. 2021. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8655>
5. Гоцуляк Л.В. Інвестиційна політика розвинених країн в умовах становлення інноваційної економіки. Ефективна економіка. 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3330>
6. Приватні інвестиції у військової трансформації України. Юридична газета онлайн. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/privatni-investitsiyi-upovoenniytransformatsiyi-ukrayini.html>
7. Міністерство торгівлі США. URL: <https://www.commerce.gov/data-and-reports/reports/2024/10/foreign-direct-investment-united-states>

References:

1. Official TSN website (2023), "How Ukraine will repay its debts after victory: an economist's explanation", available at: <https://tsn.ua/groshi/yak-ukrayina-viddavati-borgi-pislya-peremogi-poyasneniya-ekonomista-2239714.html> (Accessed 30 November 2024).
2. Ministry of Finance of Ukraine (2022), "Foreign direct investment", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2022/> (Accessed 30 November 2024).
3. Economic Truth (2024), "The investment climate has improved in Ukraine: the EBA index has increased", available at: <https://epravda.com.ua/news/2024/11/05/721454/> (Accessed 30 November 2024).
4. Malakhova, Yu. Khotba, M. and Gonchar, T. (2021), "Foreign experience in stimulating investment activity of enterprises", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, pp. 34—40.
5. Gotsulyak, L. (2014), "Investment policy of developed countries in the conditions of the formation of an innovative economy", *Efektivna ekonomika*, vol. 9, pp. 56—64.
6. Legal newspaper online (2006), "Private investments in Ukraine's transformation", available at: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/privatni-investitsiyi-upovoenniytransformatsiyi-ukrayini.html> (Accessed 1 December 2024).
7. U.S. Department of Commerce (2024), "Foreign Direct Investment in The United States", available at: <https://www.commerce.gov/data-and-reports/reports/2024/10/foreign-direct-investment-united-states> (Accessed 1 December 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.04.2025 р.